

bizonyítja, hogy a korai barokk szobrászi tevékenység főmecenásai éppen azok a főurak, akiknek a barokk irodalom is megindulását köszönheti. S végül, igen érdekes képet nyújt a hazai művészet XVIII. századi fejlődésének számos kérdéséről, elősegítve ezzel, hogy jobban tudjunk tájékozódni ennek az irodalomtörténeti szempontból kevésbé feltárt kornak általános művelődési viszonyaiban.

Klaniczay Tibor

Bessenyei György válogatott írásai. Válogatta és az utószót írta: Vajthó László. Bp. 1961. Magyar Helikon. 266 l. (Kis Magyar Múzeum 7.)

Vajthó László, akié a legfőbb érdem, hogy a felvilágosodás nagy magyar írójának művei új életre kelttek századunk harmadik, negyedik évtizedében, Bessenyei írásai breviáriumszerű, szemelvényes kötetének közrebocsátásával ismét ráirányítja figyelmünket irodalmunk ez értékes örökségére. Az egyes művek kiadása után Vajthó László most kiragadott, témák szerint csoportosított szövegrészekkel kívánja megmutatni — első sorban nem a szakembereknek, de a művelt olvasónak — Bessenyei törekvéseit, humanizmusát és minden időkhöz szóló mély, igaz emberségét. Az író, ki e szavakban summázta életét, munkásságát lényegét: „Ha pedig én is írásommal a közboldogság templomának oszlopa alá egy követ letehetek, abból származott vizagsztalásum a halálnak örök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvait.”

A szemelvényekből kirajzolódik a teljes Bessenyei-kép. Megszólal a felvilágosult gondolkodó, ki jogot követel arra, hogy az ész, a tudás világánál vizsgálhassa meg a korábbi, babonáktól, tudatlanságtól elhomályosított ismereteket, mert „ki gyógyulhat meg vak-ságából, ha tévelygő szüleinek neveléssel átalvett hamis tudományokat a maga lelkében kérdőre nem veheti, sem annak fontolására útja, szabadsága nem lehet?”

Tantúi vagyunk a küzdelemnek, melyet az író önmagával s a kor ferde nézeteivel vív, de meg nem alkuszik, mert „a kötelességét, hivataltal nem tevő ember nem érdemli, hogy ember legyék” — ő pedig vállalja hivatását, az igazság, a világosság hirdetését, még ha később elzárják is attól, hogy műveiben közvetlenül szólhasson kortársaihoz: „Hadd legyen inkább írásban igazság, mint nyomtatásban hazugság.”

Hű képet kapunk a szemelvényekből a tudás elterjedéséért s ezzel kapcsolatban a magyar nyelv jogaiért, felemeléséért harcoló, a babonákat, a természetellenes fana-

tizmust s az önzést elítélő, a nép nyomorának és jótalanságának is hangot adó íróról, ki a „közjó” s az erkölcs nevében még a régi, dicsőített történelmi nagyságokat, mint Nagy Sándort is, bírálat alá vonja s elítéli, mert „az olyan halandóru, ki semmi igazságot nem tekintvén, mindent elveszen mindentől és kedvét emberek öldöklésében keresi, nehéz feltenni, hogy személyének dicsőségén kívül azoknak boldogságáért fáradsa, akiket pusztít.”

Megismerhetjük a kötetből Bessenyei megfogalmazott és követett ars poetikáját és írói erőit is.

Arra a kérdésre, hogy van-e létjogosultsága ily szemelvényes, a szövegrészeket téma szerint csoportosító kötetnek, mikor a *Magyar Klasszikusok* sorozatban 1953-ban már megjelent egy bő válogatást tartalmazó Bessenyei-kötet — csak igennel felelhetünk. A szakemberek úgy is a teljes szövegeket olvassák, elmélyednek az író életművének tanulmányozásában — a széles olvasóközönséghez így férközhet közelebb az író; kis kötetben rajzolódik ki előtte a teljes emberi arc. Ha a téma szerinti csoportosítással kapcsolatban szóvá tesszünk valamit, ez csak a csoportosítás elvének nem következetes végigvitele, pl.: „A magyar nyelv felemeléséért” c. fejezetbe illene az *Egy Magyar Társaság iránt való jámbor szándékból* vett részlet s a „Beszéd az országnak tárgyáról” c. fejezetben levő szemelvény is. Az író ars poetikájára vonatkozó idézetek is a kötet több helyén olvashatók. A néhol következetlen csoportosítás eredményezte, hogy ismétlés is előfordul: a napkeleti nyelvek tanulmányozásának fontosságáról szóló idézet két helyen is olvasható (38. és 69. l.).

Mindezek ellenére Bessenyei népszerűsítése érdekében csak köszönet illetheti Vajthó Lászlót a válogatásért s az utószóért.

Törő Györgyi

Lipták Gábor: Jókai Balatonfüreden. Bp. 1960. Múzeumok Központi Propaganda-irodója. 87 l. 11 t.

A Jókairól szóló irodalom távolról nézve hatalmas erdőnek látszik, csak ha közelebb megyünk hozzá, akkor látjuk: mennyi olyan fa áll benne, aminek alig van gyökere. Nincs gyökere sok visszaemlékezésnek, cikkeknek, mert nem ragaszkodik a tényekhez, nem keresi az életrajzi adatok és a költői alkotások közötti összefüggést. Lipták Gábor dolgozata jól gyökerezett fa; szerzője — némely hiánytól eltekintve — ismeri a Jókai-irodalmat, magát Jókait, s kellő kritikai érzékkel foglalkozik tárgyával.

Az irodalomtörténetést legjobban a könyvecske első része köti le, amelyben rövid áttekintést kapunk Jókainak és családjának füredi vakációzásairól, ma is meglévő villájának fölépüléséről (1870), a villa eladásáról (1889) s további sorsáról egészen addig, míg 1954-ben Jókai-Múzeum nem lett belőle. E fejezet főforrása Váli Mari emlékirata, amelyet azonban a szerző kellő kritikával forgatott, s szerencsésen egészített ki más munkák anyagával. Így nem tette magáévá „Mari néni” nyílt ellenszenvét II. Róza (Laborfalvi Róza leánya) és III. Róza (az előbbi gyermeke, a későbbi Feszty Árpádné) iránt, sőt kifejezetten el is határozta magát annak elfogult megállapításaitól. Más források felhasználására elsősorban a hatvanas éveket illetően volt szükség, ugyanis Jókaiék ebben az évtizedben is sokat nyaraltak Füreden, de Váli Mari 1862—1872 közt egyszer sem tartott velük, s magát a telekvásárlást és villaépítést alig néhány mondatban említi csak. Lipták felkutatva az eredeti telekkönyvi bejegyzéseket; s ezek nyomán kétségtelen a telekvásárlás ideje: 1867, a telek nagysága, amelyről eddig a legellentmondóbb állítások voltak olvashatók Eötvös Károly: *Utazás a Balaton körül* c. könyvében s Hegedűsné Jókay Jolán visszaemlékezéseiben. Ugyancsak a telekkönyv alapján tisztázza, mi igaz Krúdy Gyula regényes-humoros történetkéjéből (*Jókai Mórnál a füredi uradalomban*) a villa eladása tekintetében, amellel egy elfeledett Jókai levél alapján újszerűen és meggyőzően mutat rá az eladás lélektani okára is: bántóan üressé vált a költő számára a nagy ház, miután a felesége meghalt.

A szerző helytörténeti tájékozottsága kétségtelen; tanúbizonyságát adja annak a füredi villák és vendégfogadók keletkezésének fölvilágításával az egykorú „savókúra” ismertetésével, a Jókai ház 1872 körüli hiteles ábrázolásának közlésével. Nem ártott volna azonban alaposabban szétneézni a Jókaira vonatkozó memoárok között. A Liptáktól mellőzött Hegedűsné műve (*Jókai Mór és Laborfalvi Róza*, Bp. [1927]) gyakori időrendi tévedéseivel és fárasztó terjengősségével is igen érdekes, Váli Marinál sokrétűbb képet fest a füredi nyarokról. Tudósításainak fontosságát emeli, hogy a hatvanas években is állandóan együtt volt Jókaiékkal, sok mindennek ő az egyetlen tanúja. Beszámol nagybátyjának 1862, 1863, 1866, 1867, 1868, 1870, 1871 folyamán történt füredi üdüléseiről; emlékszik Jókai pisztolylövő „edzéseire” éppúgy, mint „Róza néni” füredi föllépéseire, s előadása nyomán világos, hogy Jókai füredi fészekrakása elsősorban az 1867-i veszélyes mellhártyagyulladásával magyarázható, amelyet sógora, Haray István dr. tejsavós savanyúvízzel és jó balatoni levegővel akart kikúrálni. Nagy rábeszélő lehe-

tett azonban Szücs Lajosné is, az író nagyjának testvére, kinek 1868-ban lett kész a füredi háza.

Hegedűsné elbeszéléséből kitetszik, hogy Jókai gyakorta megfordult Harayék tihanyi szüllejében, ahonnet gyönyörű kilátás nyílt a Balatonra meg Zala megyére, s a hely ideálisnak bizonyult. Az *Aranymember* „adatainak szövegétésére” is 1870—71-ben. Míg Eötvös Károly és Mikszáth egybehangzóan állítják: Jókai a téli Balatont csupán mások felvilágosítása nyomán ábrázolta, a szerző már kételkedni kezd ebben. De döntő bizonyítékot épp Hegedűsnétől kaphatott volna, aki a költő több téli, balatoni kirándulásáról tesz említést a hetvenes években.

Hasznos munkát végzett a szerző Jókai balatoni tárgyú írásainak összeállításával, csak az a baj, hogy könyvtörténeti adatai néha egymást cáfolják, pl. az Életképek egy 1876-i cikkét a 87. lapon helyesen augusztus 2-ára teszi, de ugyanezt a 10 lappal korábban július 2-inak mondja! Hasonló elírás akad az *Üstökös* egy 1864-i humoreszkjének címközlésében is (27. l.). Jóval kellemetlenebb azonban az *Új földesúr* elmaradása a felsorolásból. Pedig a kitért regénynek ugyancsak érdekes epizódja játszódik Füreden, s a fejezetnek sok lokális színfoltja van a Horvátháztól kezdve egészen a holdfényes Balatonon csónakázó, éneklő társaságig!

Annak ellenére, hogy Jókai kb. huszonöt-ször nyaralt Balatonfürden, munkásságában nem foglalt el különösebben nagy helyet a gyönyörű vidék. Erdélyt, kivált a Székelyföldet, az Alföldet — főként Debrecen — sokkalta többször tette meg művei színhelyéül, noha összehasonlíthatatlanul kevesebb időt töltött e tájakon. Ezt talán két dologgal lehetne magyarázni: egyrészt a Balatonvidék történeti múltja nem oly gazdag, mint Erdélyé, nem kapcsolódik úgy Jókai sajátos kálvinista-kurucos hazafias történetsemleléthez, mint Debrecen. Azonfelül a balatoni regevilágot a Jókaitól nagyrabecsült Kisfaludy Sándor már alaposan kimerítette! Ám van egy másik, lélektani indok is: Jókai *élni* a szelíd, idilli tájon szeretett, de romantikus *képzeltét* jobban vonzotta a zordabb, rejtélyesebb hegyvidék (nemcsak Erdély, hanem Északmagyarország is) s az ugyancsak különös, ázsiai-egzotikus Alföld, melynek lápjai, tiszai szigetei éppúgy izgatták, mint szélsőséges éghajlatai tüneményei, elemi csapásai (aszályok, árvizek, délibáb stb.).

A könyvecske kiállítása dicséretet érdemel, de jó volna, hogyha a Lipták földértette adatokat (telekkönyv, levél a ház eladásáról) a Jókai-Múzeum is bemutatná!

Nagy Miklós